

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЧНИЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан філологічного факультету

ФІЛОЛОГІЧНИЙ

Т. В. Хом'як

«02» вересня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ
ДІАЛЕКТОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

ступінь вищої освіти: **Бакалавр**

галузь знань: **03 Гуманітарні науки**

спеціальність: **035 Філологія**

освітня програма: **Українська мова та література**

професійна кваліфікація: **Вчитель української мови і літератури**

2019 рік

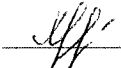
РОЗРОБЛЕНО кафедрою української мови

РОЗРОБНИК: канд. філол. наук, ст. викладач О. В. Меркулова

ОБГОВОРЕНО ТА РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАТВЕРДЖЕННЯ

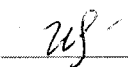
кафедрою української мови

Протокол № 1 від «21» серпня 2019 року

Завідувач кафедри: д-р філол. наук, проф. Р. О. Христіанінова

Схвалено науково-методичною радою філологічного факультету

Протокол № 1 від «21» серпня 2019 року

Голова НМР факультету канд. філол. наук, доц. І. І. Ільченко

1. Вступ

Ступінь вищої освіти, спеціальність, освітня програма	Кількість кредитів	денна форма навчання	заочна форма навчання
Ступінь вищої освіти: бакалавр Спеціальність: 035 Філологія Освітня програма: « Українська мова та література »	3	Рік підготовки:	
		2	
		Семестр	
		4	
		Вид контролю	
		залік	

2. МЕТА Й ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Навчальна **мета** діалектологічної практики: ознайомлення студентів з живим діалектним мовленням та з методами збирання діалектних матеріалів. Наукова мета – закріплення теоретичних знань і переведення їх на практичний рівень застосування: збирання матеріалів для написання курсових, дипломних та монографічних досліджень, укладання регіональних діалектних словників, лінгвогеографічних атласів тощо. Важливий науковий напрям діалектологічної практики – збір діалектних матеріалів до Лексичного атласу української мови.

Програма діалектологічної практики для студентів другого курсу передбачає такі **завдання**:

1) збирання лексичних матеріалів у 40 населених пунктах, які за сіткою ЛАУМ визначені відділом діалектології Інституту української мови НАН України для опрацювання діалектологами кафедри української мови та студентами філологічного факультету Запорізького національного університету за єдиною “Програмою для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови”, яку уклав професор Ужгородського національного університету Й. О. Дзендзелівський;

2) записування текстів зв’язного мовлення говірок Запорізької області;

3) записування діалектних матеріалів за спеціальними питальниками;

4) записування вузькодіалектної специфічної лексики часткових діалектних систем для створення словників окремих говірок.

Матеріали, котрі будуть записані як окремі тексти та за допомогою технічних засобів, збагатять не лише регіональну діалектологію новими мовними фактами, але й стануть у нагоді для укладання лінгвістичних карт Лексичного атласу української мови, над створенням якого працюють науковці відділу діалектології Інституту української мови НАН України.

3. КОМПЕТЕНТНОСТІ

А. Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Б. Загальні компетенції:

Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

Здатність працювати в команді та автономно.

Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Здатність проведення досліджень на належному рівні.

В. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності

Здатність використовувати в професійній діяльності знання про українську мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

Здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвальну ситуацію.

Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати українську мову, в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних фактів, інтерпретації тексту.

Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань.

Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий аналіз текстів різних стилів і жанрів.

4. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Зміст діалектологічної практики полягає у збиранні та описі діалектного матеріалу.

Підготовка до діалектологічної практики проводиться під керівництвом викладача, керівника експедиції, і розпочинається з початком нового навчального року із призначенням керівників практики. Керівник діалектологічної практики на розгляд кафедри вносить пропозиції щодо програми, завдання, бази практики, фінансового та матеріального забезпечення (укладання кошторису, технічні засоби, умови проживання, харчування тощо) практики.

На практичних заняттях керівник практики знайомить студентів із завданням діалектологічної експедиції, зі структурою, змістом та основними положеннями

“Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови” Й. О. Дзендзелівського та питальниками, що додаються до програми практики. Керівник практики особливу увагу студентів звертає на записування маловідомої матеріальної та духовної культури нашого народу і, зокрема, на історію та побут мешканців Запорізького краю та інших регіонів України в тих населених пунктах, де буде проходити виконання цієї Програми.

Організаційні заходи, навчально-методичне і технічне забезпечення проведення практики обговорюються й надаються студентам на настановчій конференції, яка проходить напередодні практики, а її результати – на підсумковій конференції, дати яких визначаються рішенням кафедри.

Етапи практики

1. Ознайомлення з методикою збирання та систематизації діалектологічного матеріалу.

2. Ознайомлення з місцем проведення практики; робота над історичною довідкою.

3. Проведення спостережень над говором.

4. Транскрибування усної мови.

4. Оформлення щоденника польових записів.

Місце проведення практики – населені пункти Запорозької та Дніпропетровської областей, в першу чергу старожитні козацькі поселення, а також села, де проживають студенти-практиканти (конкретно місце проведення практики визначається щорічним наказом по ЗНУ не пізніше квітня року проходження студентами практики).

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні завдання студенти виконують у ході підготовчого етапу діалектологічної практики, опановуючи курс «Діалектологія української мови». Їх зміст полягає в тому, щоби навчити студентів чути й описувати особливості діалектного мовлення різних регіонів України на всіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному).

6. ЗАНЯТТЯ І ЕКСКУРСІЇ ПІД ЧАС ПРАКТИКИ

Під час діалектологічної практики передбачені екскурсії тими населеними пунктами, де студенти опитують інформантів. Це, зокрема, села Августинівської селищної ради Запорізького району, з якою 2016 року була укладена угода про практику.

7. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методика запису діалектних матеріалів

Добір інформаторів.

Основним способом вивчення говірки є безпосереднє спостереження підготовленими спеціалістами-філологами усного мовлення її носіїв і фіксація його в записях. Прибувши на місце проходження практики, учасники експедиції прислухаються до місцевої говірки, виявляють її характерні особливості; вивчають

склад населення, історичні дані про населений пункт тощо. Встановлюють зв'язок із місцевими органами влади, директором і вчителями місцевої школи. За допомогою вчителів, працівників місцевої ради ведуть вибір інформаторів, що має важливе значення для загальної підсумкової роботи експедиції. Такими повинні бути корінні (щонайменше у третьому поколінні) мешканці села, які не виїжджали на тривалий час, щоб мова їх була типовою для говірки населеного пункту, виразною, без будь-яких вад вимови.

Програма широко орієнтована на традиційну народну матеріальну і духовну культуру, яка значною мірою має спеціалізований характер, тому під час запису такої лексики доцільно використовувати декількох оповідачів, подавати малюнки, фотографії, схематичні зображення та описи реалій. Кожен записаний текст повинен паспортизуватися.

Опитування й записування відповідей.

Збираючи діалектні матеріали, записувач повинен виявити максимум такту й обережності під час роботи з інформаторами. Про мету своєї роботи діалектолог повідомляє, що приїхав вивчати історію села, що збирає відомості про старі звичаї, вірування, вивчає побут, господарство та мову. Налагоджуючи подальші зв'язки, форми яких можуть бути різними, згодом у доступній бесіді необхідно пояснити інформаторам значення діалектологічних досліджень, роль АУМ і ЛАУМ у цих дослідженнях тощо.

Через складність Програми опитування доцільно проводити удвох або втрох, що забезпечить повніші й достовірніші відомості місцевого слововживання.

Перед початком опитування, якщо Ви вестимете аудіозапис мовлення, неодмінно повідомте про це інформанта й отримайте від нього згоду на такий запис. Якщо ж згоди немає, то, уважно слухаючи респондента, занотуйте його мовлення на папері.

Діалектолог не повинен підказувати можливі форми слова. Його завдання – безпосередньо почути в мовленні своїх співрозмовників потрібні факти мови.

Пам'ятайте важливе правило: **не треба ставити прямих запитань**: “Вимовляють у вас так?” чи “Вживають у вас таке-то слово чи форму?” і подібні. На такі запитання завжди є стереотипні відповіді “так” або “ні”, “вимовляють” або “не вимовляють”, “вживають” або “не вживають”. Запитання до інформаторів треба ставити чітко, а при семантичних синтаксичних та окремих лексичних і словотвірних питаннях намагатися встановити наявність паралельних форм та конструкцій; за відсутності відповідей на питання з лексики слід перепитувати інформаторів про причини відсутності реалії.

Мовний матеріал говірки треба записувати від корінних мешканців, які здавна живуть тут і розмовляють місцевою говіркою.

Інформатори повинні бути різних вікових груп:

а) від людей похилого віку, носіїв старовинних та архаїчних особливостей говірки;

б) від людей середнього віку (35-50 років);

в) від людей молодшого віку, шкільної та студентської молоді, які яскраво демонструють місцеву говірку.

Записувати лексичні відповідники за питальником (розміщений на С. 11-18 Методичних рекомендацій до діалектологічної практики, виданих у 2017 році) у контексті фрази, речення. Рідко вживане слово (трапляються, напр., у прислів'ях, приказках, казці) слід подавати з відповідною приміткою.

Слід пам'ятати важливі правила, яких треба дотримуватися: *достовірності й повноти* записаного матеріалу, *системності й точності* фіксації форм, *точної передачі* на письмі індивідуального мовлення, його фонетичної і граматичної структури. Від достовірності ідіолекту до записів мовної системи окремої говірки – така вага дотримання цих правил.

Точно виявляти значення слова, у якому воно вживається у говірці. Якщо слово має декілька значень, то треба записати всі можливі значення, подавши їх у контексті. Якщо слова у програмі-питальнику, і речі, які ними називаються, зникли в даній місцевості, то варто запитати людей старшого віку, чи не було цих слів і речей у минулому і коли приблизно вони вийшли з ужитку.

Не варто обмежуватися лише опитуванням за програмою-питальником. Намагайтеся спостерігати особливості місцевої говірки в живому мовленні. Обов'язково зробіть записи різноманітних за тематикою зв'язних текстів.

Такі **тексти неодмінно мають бути записані технічними засобами**, бо в такому випадку є можливість простежити функціональну завантаженість окремих лексем у комунікативному контексті.

До окремих слів можна подавати малюнки, фотографії, схематичні малюнки, що звуться цими словами.

Слід пам'ятати, що відповідальність записувача матеріалів за визначеною програмою надзвичайно велика. При найменшому сумніві щодо записуваного матеріалу його треба перевірити через опитування інших інформаторів цього ж населеного пункту. Коли ж і після цього немає певності в зафіксованих мовних фактах, слід у записі зазначити сумніви, які вони викликають.

Діалектний матеріал необхідно записувати точною фонетичною транскрипцією із проставлянням наголосу в кожному слові, крім односкладних.

8. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Перевірка щоденника польових досліджень та додатків.

Співбесіда із керівником практики.

За підсумками діалектологічної практики студент має підготувати докладний письмовий **звіт**, який оцінюється від 0 до 100 балів.

Оцінювання знань студентів філологічного факультету за результатами проходження діалектологічної практики відбувається на підставі комплексу критеріїв.

Критерії підсумкової оцінки діяльності студентів у процесі практики (оцінку виставляє керівник практики):

1. Уміння спілкуватися з людьми та отримувати необхідну інформацію;
2. Володіння теоретичним знанням, необхідним для виявлення та фіксації говірок;
3. Наявність записів від 3 та більше інформантів;

4. Орфографічно та пунктуаційно правильне оформлення діалектологічних записів, наявність усієї необхідної супровідної інформації;
5. Вміння систематизувати та класифікувати говірки;
6. Наявність історичної довідки та інформації про носіїв говірок;
7. Уміння робити аргументовані висновки;
8. Своєчасне проходження практики та складання звіту;
9. Відповіді на питання заліку.

Загальним підсумком діалектологічної практики повинно стати закріплення теоретичних знань з діалектології, розвиток комунікативних здібностей, формування навичок практичної діалектологічної роботи, розширення знань діалекти та способи їх функціонування, накопичення практичного знання для подальшої педагогічної діяльності, розвиток навичок застосування комп'ютерної техніки та інноваційних технологій у навчальному процесі.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

9. ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

А. Зібрані діалектні матеріали (зв'язні тексти, словнички, додатки) і відповіді на питання Питальника необхідно подавати **на аркушах формату А4**. Записи (надруковані або зроблені від руки) мають бути чіткими й розбірливими, виконаними **точною фонетичною транскрипцією**.

У надрукованому тексті дозволяється від руки прописувати діакритичні знаки точної фонетичної транскрипції.

Б. Усі матеріали діалектологічної практики повинні бути відображені в **аудозаписі формату mp3 або wma**. Запис має бути **чітким та якісним**.

Тривалість запису – **не менше п'ятнадцяти хвилин** від одного інформанта.

Оптимальна тривалість аудіозаписів (без урахування відповідей на запитання в питальнику, якщо Ви його також записуєте) – **30 хвилин**.

В. На титульній сторінці звіту повинні бути зафіксовані такі дані:

а) номер населеного пункту (за сіткою ЛАУМ – за умови, якщо цей населений пункт є в цій сітці);

б) точна назва населеного пункту, де зібрано матеріал, за сучасним та старим адміністративним поділом; район; область;

в) дані про тих, від кого записано матеріал: прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження або скільки років, місце народження, освіта, фах;

г) дані про тих, хто записував матеріал: прізвище, ім'я, по-батькові; науковий ступінь; лінгвістична освіта; чи знайомий раніше з говіркою; терміни обстеження говірки; адреса дослідника і наукової установи, з якою він співпрацює; дані про студентів, які беруть участь в експедиції (прізвище, ім'я, по-батькові без скорочень), курс, назва навчального закладу.

2. Перед початком запису матеріалів подати ще такі відомості:

а) назва селища;

б) відстань до найближчого міста, районного центру, населених пунктів, залізничної станції та відстані до них;

в) які культурні установи, підприємства є в селі;

г) відомості про утворення населеного пункту: коли й ким заснований, звідки прийшли перші поселенці; давня назва чи назви села, давні прізвиська його жителів;

г) орієнтовна чисельність населення та основні види господарської діяльності;

д) чи відбувалися зміни у складі населення за останні 50-80 років.

4. Відповіді обов'язково треба ілюструвати реченнями з розмовної зв'язної мови інформатора, ставити наголос і дотримуватися вимог точної фонетичної транскрипції.

Г. Аудіозапис має бути поданий на CD або DVD.

На диску має бути створена папка “Петренко_2334-1у_черв.2016”, де Ви розміщуєте звуковий(-і) файл(-и), який(-і) називаєте за прізвищем та місцем проживання інформанта(-ів): “Козачук_Михайлівка_Вільнян.р-н_Зап.обл.”

Докладні вимоги до звіту розміщені в: Меркулова О. В. Діалектологічна практика: методичні рекомендації для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра напряму підготовки “Філологія” професійного спрямування “Українська мова і література” / Оксана Володимирівна Меркулова. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 48 с. С. 19-25.

10. Підбиття підсумків практики

Підсумки діалектологічної практики підбиваються на заключній конференції, де студенти презентують власні звіти.

11. ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія. URL: http://holos.at.ua/blog/zakhdnopolska_dalektologja/2012-10-03-24

2. Аркушин Г. Л. Підляські семантичні діалектизми. *Діалектологічні студії 3: Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів, 2003, С. 87-104.

3. Атлас української мови: У 3 т. Київ : Наукова думка, 1984-2001.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Наукова думка, 1980. 246 с.
5. Ващенко В. С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини. Дніпропетровськ, 1968. 158 с.
6. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наукова думка, 1990. 268 с.
7. Гриценко П. Ю., Малахівська О.А., Поїстогова М.В. Український діалектний фонофонд. Київ, 2004. 167 с.
8. Денисенко Л., Євтухова Н. Говірки Нижньої Наддніпрянщини як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2008_12/29denysenko-Yevtuhova.pdf
9. Дзендзелівський Й. Конспект лекцій з курсу української діалектології. URL: http://freelib.in.ua/publ/jo_dzendzelivskij_konspekt_lekcij_z_kursu_ukrajinskoji_dialektologiji_vstupni_rozdili/predmet_i_zavdannja_dialektologiji_1_dialektologija/43-1-0-3954
10. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1987. 297 с.
11. Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. Ч.I-III. Ужгород, 1958-1993.
12. Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ : Наукова думка, 1977. С.50-96.
13. Мартинова Г. Середньонаддніпрянський діалект: Фонологія і фонетика. Черкаси, 2003. 368с.
14. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990. 169 с.
15. Меркулова О. В. Діалектологічна практика: методичні рекомендації для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра напряму підготовки "Філологія" професійного спрямування "Українська мова і література" / Оксана Володимирівна Меркулова. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 48 с.
16. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини (словник). У 2 кн. Запоріжжя. 2005.
17. Шевченко Т. Г. Діалектна основа говорів дністровсько-бузького межиріччя за даними лінгвогеографії. *Діалектологічні студії. 6: Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації*. Львів, 2006. С. 83-90.